ГРИЩЕНКО Я. С.
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ КОМПОЗИЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ ВІРШОВАНИХ ТВОРІВ
(на матеріалі пейзажної лірики XIX сторіччя)

Статтю присвячено аналізу дискурсивності пейзажної лірики англійських поетів XIX сторіччя у руслі прагматики та когнітивної лінгвістики. У результаті дослідження створено когнітивну модель англійської пейзажної лірики.
Ключові слова: мовленнєвий акт, фрейм, когнітивна модель, композиція, пейзажна лірика

Статья посвящена анализу дискурсивности пейзажной лирики английских поэтов XIX столетья в русле прагматики и когнитивной лингвистики. В результате исследования была создана когнитивная модель английской пейзажной лирики.
Ключевые слова: речевой акт, фрейм, когнитивная модель, композиция, пейзажная лирика.

The article is devoted to the analysis of English landscape poetry discoursivity. The investigation was done within a context of pragmatics and cognitive linguistics. The research results reveal the cognitive model of English landscape poetry.
Key words: speech act, frame, cognitive model, composition, landscape poetry

Мовленнєвий акт (МА) є дієвим інструментом творення дискурсивності англомовних віршованих творів XIX сторіччя. У даному дослідженні МА репрезентуються крізь фреймові моделі, що відповідають певному різновиду лірики за тематикою. Когнітивно-прагматична спрямованість дослідження дискурсивності пейзажних віршованих творів, яка відповідає сучасному антропоцентричному напрямку у лінгвістиці, зумовлює **актуальність** даної роботи.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей дискурсивності англомовних пейзажних віршованих творів XIX сторіччя з урахуванням когнітивно-прагматичних засад.

Об'єктом дослідження є англомовний поетичний дискурс XIX сторіччя, а **предметом** – мовленнєвий акт як фактор творення композиції віршованого твору.

Аналіз проведений на **матеріалі** 86 пейзажних віршованих творів Дж. Г. Байрона, П. Б. Шеллі, Дж. Кітса та В. Вордсворта.

Створення когнітивної моделі пейзажної лірики на основі аналізу дискурсивності англомовних віршованих творів крізь призму

© Грищенко Я. С.

мовленнєвих актів проводитиметься вперше, що свідчить про **новизну** дослідження.

Загальна проблема полягає у комплексному аналізі дискурсивності віршованих творів англійських поетів XIX сторіччя.

Розв'язання загальної проблеми передбачає виконання основного **завдання** – створення когнітивної моделі англомовної пейзажної лірики XIX сторіччя.

Проведений **аналіз останніх досліджень** дозволяє дійти висновку про те, що серед наявних сьогодні праць, присвячених проблемам поетичного тексту та дискурсу, особливо виділяються три основні напрямки досліджень: структурно-семіотичний [1], когнітивно-поетичний [2] та прагматичний [3; 4; 5].

Одержані **наукові результати** відображаються у створеній когнітивній моделі англійської пейзажної лірики XIX сторіччя.

Основний матеріал. Когнітивна модель є багатоаспектним поняттям, що використовується, принаймі, у трьох значеннях:

1. Концепція "мова є різновидом когнітивного процесу" [6:5].
2. Характеристика процесу категоризації у мові [7:31].
3. Модель розуміння тексту як результату природної обробки мовних даних [8:7–11].

У даному дослідженні спираємося на останню трактовку когнітивної моделі, згідно до якої загальним завданням, що стоїть перед вченими, які займаються моделюванням текстів (дискурсів), є наступне: побудова когнітивної моделі мовлення, яка спрямована на з'ясування складу інформаційно самостійних модулей, а також механіку їх взаємодії та "архітектуру" єдиної системи модулей [9:8]. У якості синоніму до когнітивної моделі використовуємо поняття фрейму, який за М.Мінським, є структурою даних, у котрій відображені набуті в результаті попереднього досвіду знання про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що описує цю ситуацію [10:7]. Отже, когнітивна модель складатиметься з послідовно уживаних блоків, які у свою чергу міститимуть певні МА, що відображають авторську поетичну когніцію.

Під час проведення дослідження масив віршованих творів було розподілено відповідно до ідейно-тематичної класифікації Г. Н. Поспелова [11], і відокремлено пейзажну лірику. Шляхом статистичного аналізу було обрано прототипічну композицію, яка стала еталоном вивчення кореляційних зв'язків між віршованими творами

різних поетів заданої тематики. У свою чергу, тематична група була розділена на складові за об'єктами опису.

У результаті проведеного аналізу віршованих творів Дж. Г. Байрона, В. Вордсворта, Дж. Китса та П. Б. Шеллі було встановлено, що поети XIX сторіччя з натхненням ставилися до природи, цінували та персоніфікували її, а отже природнича тематика віршованих творів представлена у різноманітних кольорах та відтінках. У творчості вищезгаданих поетів здійснюється зближення з природою, яке виражається крізь призму композиції та архітектоніки віршованих творів.

Прототипічну схему побудови пейзажної лірики було створено на основі віршованих творів Дж. Г. Байрона, як найбільш стереотипних для періоду, що підлягає аналізу:

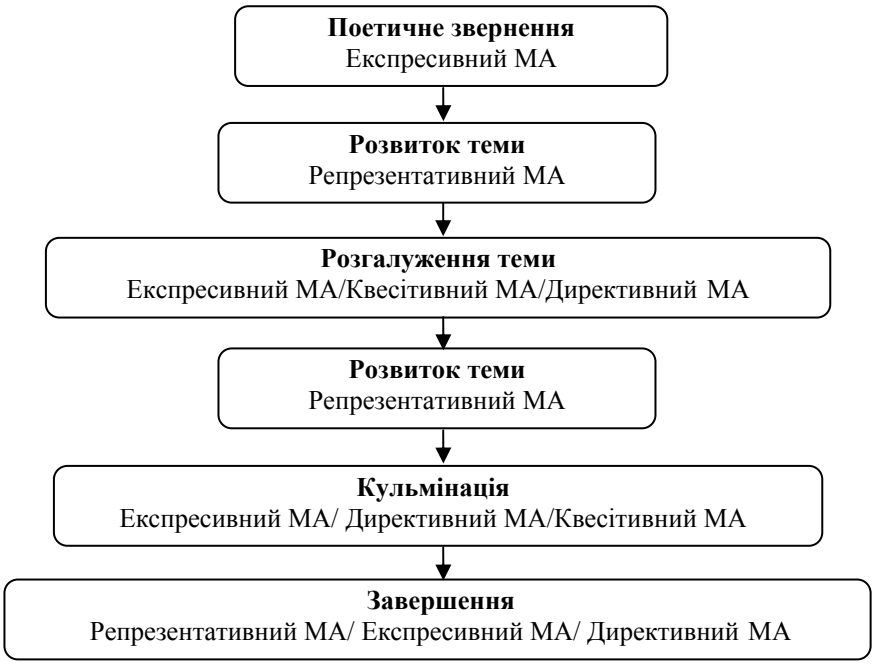

Таким чином, за результатами аналізу, які наочно представлені на схемі, на початку більшості віршованих творів пейзажної тематики (71 %) переважно у першій строфі поет використовує "поетичне звернення", яке вербалізується у вигляді експресивного МА. Наступною складовою композиції віршованого твору виступає блок "розвиток теми", де за допомогою репрезентативного МА автор веде розповідь про навколишню природу. Третьою складовою композиції пейзажної лірики є "розгалуження теми", де поет вводить додаткову тему для всебічного висвітлення провідної через зміну мовленнєвого акту на експресивний МА, квесітивний МА або директивний МА. Після

даного етапу знов слідує “розвиток теми”, виражений у вигляді репрезентативного МА. “Кульмінація” віршованого твору також, як і “розгалуження теми” здійснюється через зміну мовленнєвих актів (експресивний МА, директивний МА). За “кульмінацією” віршу слідує “завершення” (розв’язка), яке може бути виражене, як без зміни мовленнєвого акту (60 %), так і за допомогою зміни мовленнєвого акту на експресивний МА або директивний МА.

Одним, з віршованих творів пейзажної тематики, що найбільш чітко підпадає під задану схему є “Stanzas to The Po”. Композиційно віршований твір складається з 13 катренів. На початку першої строфи автор здійснює поетичне звернення до ріки, якій присвячено даний віршований твір: “*River, that rollest by the ancient walls, // Where dwells the Lady of my love …”*[12:440]. Наступні строки і весь другий катрен складений за допомогою репрезентативного МА здійснюється опис ріки, що відноситься до блоку “розвиток теми”. У третій строфі здійснюється зміна мовленнєвого акту на квесітивний, тема розгалужується: *“What do I say – a mirror of my heart?// Are not thy waters sweeping, dark, and strong?”* [там само]. Автор замислюється над тим, чи є ріка дзеркалом серця. У наступному розвитку теми (3–5 строфи) проводиться паралель між коханням та річним потоком, захопившись яким поет чергує репрезентативний МА з експресивним МА. Кульмінацією віршованого твору є перехід між спогляданням пейзажу ріки та коханням до жінки, поет використовує експресивні МА та квесітивний МА. Вірш завершується репрезентативним МА, за допомогою якого автор показує свої роздуми над причинами розлуки. Отже, даний віршований твір повністю підпадає під вищенаведену узагальнену схему прототипу пейзажної лірики, яка буде використовуватися при подальшому аналізі віршованих творів поетів за даним напрямком.

Таким чином, композиційна структура пейзажної лірики Дж. Г. Байрона, де розкривається уся краса відвіданих їм місцевостей, чітка. Переважна більшість віршованих творів цієї тематики складена у катренах і містить до 18 строф. За об’єктами опису пейзажна лірика поета розподілена наступним чином:

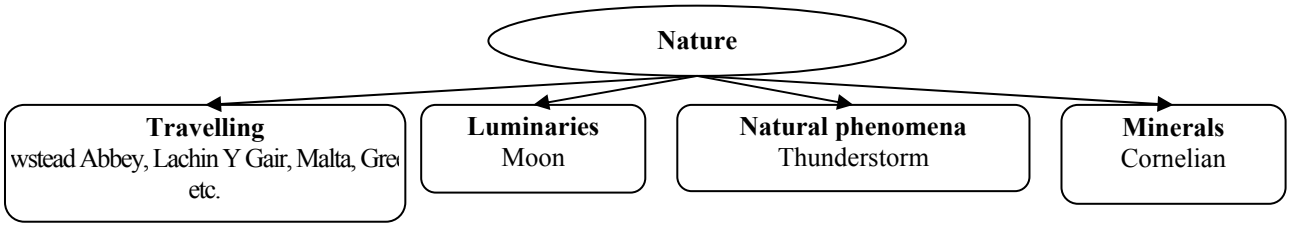

Провідною темою пейзажної лірики поета є тема подорожей світом, яка додає перший відтінок до природничої тематики, і, на відміну від прототипу пейзажної лірики, структура віршованих творів даного напрямку містить додаткові два блоки: "розгалуження теми (поетичне звернення)" та ще один "розвиток теми".

Наведемо, у якості прикладу, аналіз віршованого твору "Lachin Y Gair", який було присвячено одній з найвеличніших та мальовничих вершин у північній Шотландії, де поет провів частину своєї юності, розповідь починається із зображення пейзажу місцевості.

На початку віршу поет через експресивний МА звертається до садів, наступні рядки першої строфи відносяться до розвитку теми та, через директивний МА, виражають відторгнення прогулянок у доглянутих парках і благання про повернення до Лох-на-гару: "*Away, ye gay landscapes, ye gardens of roses! // In you let the minions of luxury rove: // Restore me the rocks, where the snow-flake reposes, // Though still they are sacred to freedom and love: // Yet, Caledonia, belov'd are thy mountains, // Round their white summits though elements war; // Though cataracts foam 'stead of smooth-flowing fountains, // I sigh for the valley of dark Loch na Garr"* [12:96]. Отже, у межах вищенаведеної строфи здійснюється перехід між мовленнєвими актами, що вказує на переломлення композиції віршованого твору. Далі здійснюється розгалуження теми, де поет переходить до зображення подій та думок підчас прогулянок ущелинами Лох-на-гару у дитячі роки, яке починається з експресивного МА. У розвитку теми знову використовується репрезентативний МА. Третя строфа починається з поетичного звернення до тіней померлих, що вказує на ще одне розгалуження теми, за яким одразу ж здійснюється зміна мовленнєвого акту на квесітивний: *"Shades of the dead! Have I not heard your voices// Rise on the night-rolling breath of the gale?"* [там само]. Четверта строфа являє собою кульмінацію віршованого твору, де послідовно вживаються експресивний МА (звернення до воїнів), квесітивний МА та експресивний МА: *"Ill starr'd, though brave, did no visions foreboding // Tell you that fate had forsaken your cause?" // Ah! were you destined to die at Culloden ..."* [там само]. Остання строфа є завершенням віршу, де у останніх двох рядках – автор знову вживає експресивний тип висловлювання, яким виражає своє захоплення цією

місцевістю Англії: *"... Oh! for the crags that are wild and majestic! // The steep, frowning glories of dark Loch na Garr!"* [12:98].

Наступним напрямком пейзажної лірики Дж. Г. Байрона є "Luminaries", до якого відноситься віршований твір "Sun of the Sleepless! Melancholy Star!":

"Sun of the sleepless! melancholy star!
Whose tearful beam glows tremulously far,
That show'st the darkness thou canst not dispel,
How like art thou to joy remember'd well!
So gleams the past, the light of other days,
Which shines, but warms not with its powerless rays;
A night-beam Sorrow watcheth to behold,
Distinct but distant – clear – but, oh how cold!" [12:310]

Віршований твір складається з двох катренів. Перша строфа починається з поетичного звернення до сонця тих, хто не спить, тобто до Луни. У другому зверненні поет ототожнює луну з сумною зіркою. У наступних двох рядках через репрезентативний МА здійснюється розвиток теми. У четвертому рядку за допомогою експресивного МА поет виражає захоплення променями Луни, що і складає кульмінацію віршу. Наступні чотири рядки закінчуються експресивним МА і являють собою завершення віршованого твору, де поет порівнює світло Луни зі світлом минулого. Даний віршований можливо розподілити на дві частини – два катрени, на межі яких між різними типами мовленнєвих актів при зміні теми міркувань здійснюється переломлення композиції. Отже, модель пейзажної лірики "Luminaries", порівняно з прототипом, скорочується до чотирьох складових: "поетичне звернення" (експресивний МА), "розвиток теми" (репрезентативний МА), "кульмінація" (експресивний МА), завершення (експресивний МА).

Пейзажна лірика Дж. Г. Байрона урізноманітнюється ще двома напрямками: "Minerals та Natural phenomena", схеми побудови яких також мають деякі незначні відхилення від еталону.

Таким чином, пейзажна лірика поета усіх чотирьох груп з деякими варіаціями підпадає під загальний прототип пейзажної лірики поета.

У результаті подальшого дослідження було виявлено, що пейзажна лірика В. Вордсворта також ненабагато відрізняється від обраного еталону. За об'єктами опису лірика поета була розподілена наступним чином:

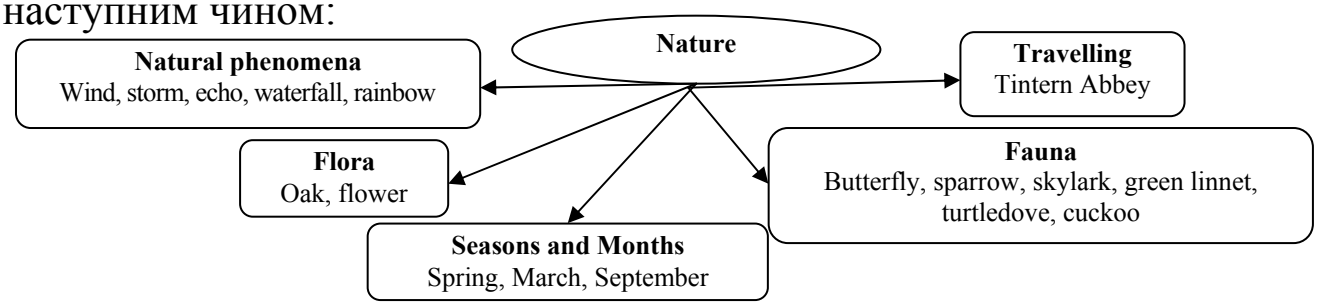

Узагальнена фреймова схема пейзажної лірики В. Вордсворта має наступний вигляд:

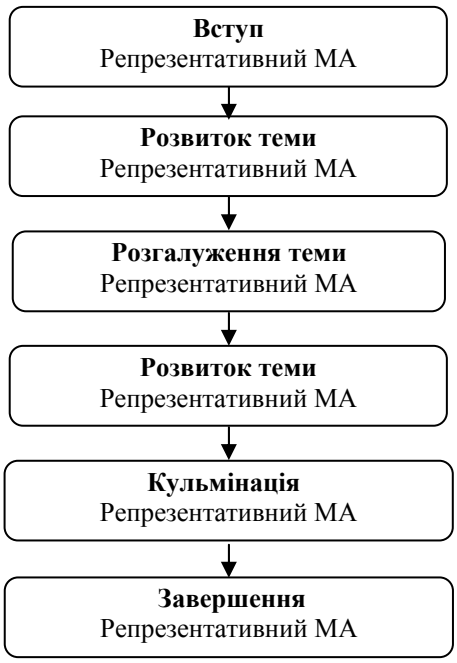

Пейзажні віршовані твори В. Вордсворта [13] розширюють загальне коло тематичного розподілу пейзажної лірики, додаючи до нього такі напрямки як: "Flora", "Seasons and Months, Fauna", "Seasons and Months", що віддзеркалюються у віршованих творах: "Written in March", "A Night-Piece", "September"; "Travelling" – "Stepping Westward", "Lines composed above Tintern Abbey"; "Flora and Fauna" – "To a Butterfly", "A Sparrow's Nest", "The Pet Lamb".

Внаслідок того, що більшість віршованої спадщини наступного поета XIX сторіччя – Дж. Кітса – складають сонети та оди, що мають специфічну композицію, і які не підлягають аналізу у нашому дослідженні, серед пейзажної лірики поета було відокремлено лише єдиний напрямок, який повністю співпадає з напрямком, що представлені у творчості попереднього поета: “Seasons and Month” (Autumn, December). За своєю структурою віршовані твори цієї тематики повністю повторюють когнітивну модель В. Вордсворта.

У якості прикладу вищезгаданої моделі наведемо віршований твір “To Autumn”, який за своєю композиційною структурою чітко розподілений на три катрени. У першій строфі за допомогою репрезентативного МА поет виражає своє бачення сезону (“Вступ”): “*SEASON of mists and mellow fruitfulness, // Close bosom-friend of the maturing sun ...”* [14:434]. У другій строфі, що починається з “розгалуження теми” шляхом квесітивного МА: “*Who hath not seen thee oft amid thy store?”* [там само], автор передає свої асоціації до даної пори року. Підчас кульмінації – на початку третьої строфи – вдруге вживаючи квесітивний МА: “*Where are the songs of Spring? Ay, where are they?”* [там само] поет переходить до порівняння осінньої пори з весною, наприкінці віршованого твору за допомогою репрезентативного МА поет приходить до висновку про те, що у кожній порі року є своя краса. Таким чином, схематична побудова даного віршованого твору повністю співпадає із загальною по групі.

Композиційна побудова пейзажної лірики П. Б. Шеллі, яка відрізняється філософською глибиною та експресивною наповненістю, також як і у попередніх випадках, досить чітка. Серед розглянутих пейзажних віршованих творів було відокремлено наступні напрямки:

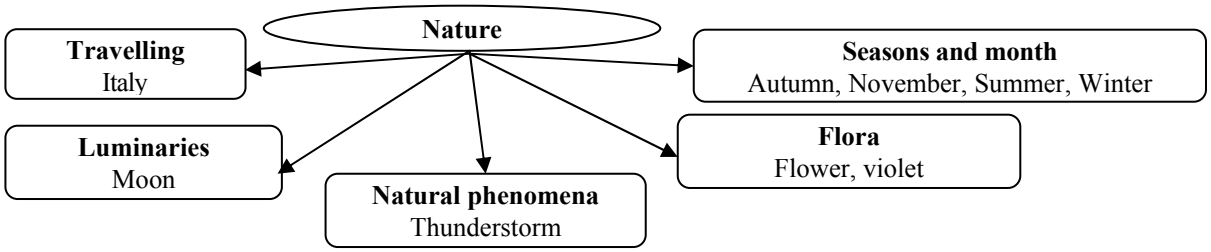

Узагальнена фреймова репрезентація пейзажної лірики П. Б. Шеллі наступна:

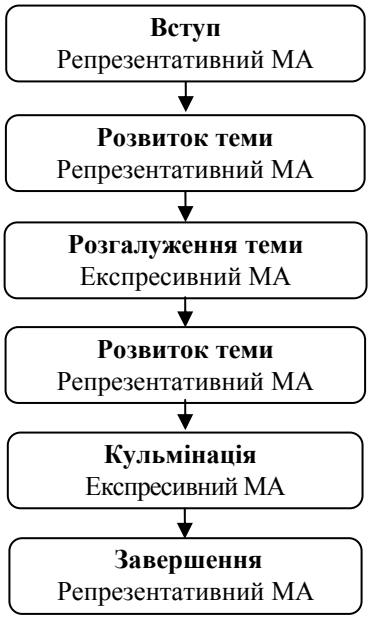

З представленої схеми видно, що побудова пейзажної лірики П. Б. Шеллі – класична, співпадає з двома попередніми авторами і лише у єдиному, першому блоці, де використовується "вступ" замість "поетичного звернення" відрізняється від прототипу.

У результаті розподілу пейзажних віршованих творів П. Б. Шеллі за тематикою було виділено деякі варіанти когнітивних моделей даного напрямку. У якості прикладу наведемо аналіз віршованого твору групи "Seasons and month" – "Summer and Winter".

Композиційна структура даного віршованого твору неоднорідна. Перша строфа складається з 10, а друга з 8 рядків. Переломлення композиції та перехід від мажорної до мінорної тональності здійснюється на межі двох строф. Мовленнєві акти протягом віршу не чергуються, лише наприкінці віршу вживається експресивний мовленнєвий акт, що виражає співчуття до безпритульних людей: *"Alas, then, for the homeless beggar old!"* [15:403] Зміна тональності досягається за рахунок лексики.

Перша строфа віршованого твору присвячено літній порі року та виконана у оптимістичних барвах: "*It was a bright and cheerful afternoon, // Towards the end of the sunny month of June, // When the north wind congregates in crowds // The floating mountains of the silver clouds // From the horizon – and the stainless sky // Opens beyond them like eternity. // All things rejoiced beneath the sun; the weeds,// The river, and the*

corn-fields, and the reeds; // The willow leaves that glanced in the light breeze, // And the firm foliage of the larger trees." [там само]. Навіть введення північного вітру не змінює радісного, безтурботного настрою.

Перша строфа за лексичним розподілом складається з трьох єдностей: "June Afternoon" (має яскраві та бадьорі відтінки), "North Wind" (підкреслюється чарівність пейзажу), "Sun" (зображуються радощі навколишньої природи).

У другій строфі, разом зі зміною пори року змінюється і настрій віршу. Поет використовує похмурі барви для зображення зими: *"It was a winter such as when birds die // In the deep forests; and the fishes lie // Stiffened in the translucent ice, which makes // Even the mud and slime of the warm lakes // A wrinkled clod as hard as brick; and when, // Among their children, comfortable men // Gather about great fires, and yet feel cold: // Alas, then, for the homeless beggar old!"* [там само]. Строфа побудована на контрасті між красою природи та тими явищами, що відбуваються з нею зимою. Розподіл строфи здійснюється за чотирма включеннями: смерть (вмирають птахи у густих лісах), застигання (холоне риба під напівпрозорим льодом), теплі озера та, наприкінці віршу – безпритульні жебраки (збираються біля великих вогнищ та відчувають холод).

Таким чином, підсумовуючи усе вищезазначене, приходимо до **висновку** про те, що первісний еталон пейзажної лірики потребує змін. Зокрема, перший блок потребує заміни, адже прийняте на початку поетичне звернення не пройшло перевірку у інших поетів. Отже, узагальнена модель пейзажної лірики матиме наступний вигляд:

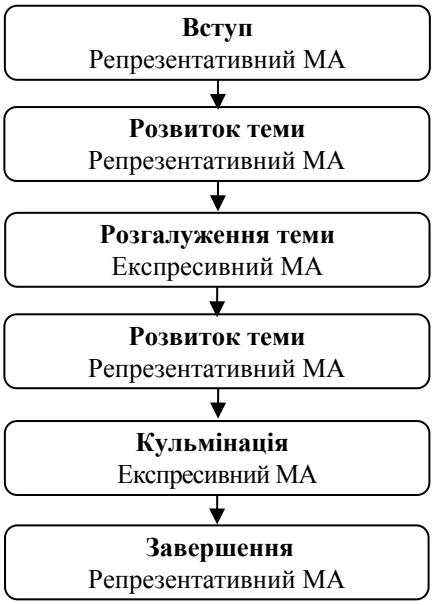

Узагальнений тематичний розподіл пейзажних віршованих творів містить наступні напрямки: “Travelling”, “Seasons and month”, “Luminaries”, “Natural phenomena”, “Flora”, “Fauna”, “Minerals”, кожен з яких додає нові елементи у загальний фрейм пейзажної лірики.

Перспективою подальших досліджень вважаємо вивчення у когнітивно-прагматичному руслі інших тематичних напрямків віршованих творів англійських поетів XIX сторіччя, створення узагальненої когнітивної моделі англійської лірики XIX сторіччя та її порівняння з американською лірикою XX сторіччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алёхина Н. В.* Синтаксис как доминанта структуры поэтического текста: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык”/ Наталья Владимировна Алёхина ; Дальневост. гос. ун-т. – Владивосток, 2005. – 26 с. 2. *Бєлєхова Л. І.* Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Лариса Іванівна Бєлєхова ; Київськ. нац. лінгвіст. ун-т. – К, 2002. – 34 с. 3. *Гришина Е. А.* Структура поэтического текста с точки зрения теории речевых актов (на материале русского восьмистишья начала XX века) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Общее языкознание”/ Елена Александровна Гришина ; Московск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1989. – 17 с. 4. *Горло Е. А.* Универсальная антропоцентрическая модель поэтического дискурса : автореф. дис. на соиск. науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка”, 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Евгения Анатольевна Горло ; Пед. ин-т ФГОУ ВПО “Южный федеральный ун-т”. – Ростов н/Д, 2007. – 46 с. 5. *Лазебник Ю. С.* Поезія як модель світу: лінгвістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Юрій Станіславович Лазебник ; НАН України. – К., 1996. – 47 с. 6. *Петров В. В.* На пути к когнитивной модели языка / В. В. Петров, В. И. Герасимов // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : “Прогресс”, 1988. – Вып. 23 : “Когнитивные аспекты языка”. – С. 5–11. 7. *Лакофф Дж.* Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике / Джордж Лакофф. – Вып. 10 : “Лингвистическая семантика”. – М. : “Прогресс”, 1981. – С. 350–369. 8. *Караулов Ю. Н.* От грамматики текста к когнитивной теории дискурса / Юрий Николаевич Караулов, Василий Викторович Петров // Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк.. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5–11. 9. *Минакова И. А.* Особенности лингвокогнитивного моделирования художественного текста (на примере пространственно-временных отношений) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Иветта Александровна Минакова; Челябинский гос. ун-т. – Челябинск, 2010. – 26 с. 10. *Минский М.* Фреймы для представления знаний / Марвин Минский ; [пер. с англ.]. – М. : Энергия, 1979. – 152 с. 11. *Поспелов Г. Н.* Лирика / Геннадий Николаевич Поспелов. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1976. – 208 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Байрон Дж. Г.* Избранная лирика / Джордж Ноэл Гордон Байрон ; [сост. А. М. Зверева]. – М. : ОАО Изд-во “Радуга”, 2004. – 768 с. 13. *Wordsworth W.* The poetical works of Wordsworth / William Wordsworth ; [ed. by Thomas Hutchinson]. – Humhrey Milford : Oxford Univ. Press (London), 1942. – 986 p. 14. *Keats J.* The Complete Poems / John Keats. – London : Penguin Books, 1988. – 754 p. 15. *Shelley P. B.* The poetical works of P. B. Shelley / Percy Bysshe Shelley. – Vol. 1 : Lyrics & Shorter poems. – London : J M Dent & Nons, 1910. – 495 p.

© Грищенко Я. С.